

*Tutuklanan, sürgün edilen, saldırıya uğrayan,
hedef gösterilen gazetecilere adanmıştır.*

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	11
GİRİŞ	13
MEVZİ SAVAŞLARI BAŞLARKEN (2002-2008)	47
Reddedilen Miras	49
Yeni Tarihsel Blokun Şafağı	62
TMSF: İktidarın Çiçikov'u	72
Teşkil Edilen Medya Örneği	75
Direnc Noktaları	80
Dönüm Noktaları	101
YENİ BİR TARİHSEL BLOK KURULURKEN (2008-2013)	111
Temel Yapıda	112
Politik Toplumda	126
Sivil Toplumda	139
Zapt	156
Fetih	167
Teşkil	172
Medyada Yeni Düzen	172
SARSINTILAR ORTASINDA SALVÖLAR (2013-2018)	175
Gezi'den 15 Temmuz'a	179
Sivil Örgütlenmeler, Yurttaşlar ve Temel Hakar	197
Zapt	204
Fetih	208
Teşkil	215

Tahzîr	217
Berhava	232
Medyada Yeni Patronlar, Yeni Yüzler, Yeni Yapılar	237
Çırpınışlar	239
Temeldeki Sarsıntılar	243
VAKA	252
Yeni Sistemin Meşrulaştırılması	255
Ötekinin Kurgulanması ve Parçalama	271
Birleştirme	282
Gizleme	288
Şeyleştirme	293
SADET	298
KAYNAKÇA	305

ÖNSÖZ

Ocak 2019'da tamamladığım "Adalet ve Kalkınma Partisi Döneminde Türkiye Medyası ve Tarihsel Blokun Dönüşümü" adlı doktora tezime dayanan bu kitabı tasarlamam, aslında daha geriye, 2014 yılına uzanır. Doktoraya yeni başlamış bir öğrenci olarak iktidar-medya ilişkileri üzerine düşünmeye/çalışmaya o dönemde başladım. Tabii yola çıkarken, ilerleyen yıllarda hem Türkiye toplumunun hem de medyanın kusursuz bir fırtınaya yakalanacağını tahmin etmemiş, edememişim. Özellikle 15 Temmuz 2016'daki askeri darbe girişiminin ardından siyasi iklim ve medyadaki altüst oluşlar, bu döneme kusursuz fırtına dememin sebebidir.

Bu kitapta bir anlamıyla, medya alanındaki fırtınayı toplumun diğer parçalarında yaşananları kapsayacak şekilde resmetmeye çalıştım; lakin paleti elime alıp, tuvalin karşısına geçtiğim her anda bu hızlı devinimi asla tam olarak resmedemeyeceğim düşüncesi içimi kemirdi. Bu beni, Balzac'ın başyapıtı *Bilinmeyen Şaheser*'deki ressam Frenhofer'in "Ah! Doğa! Doğa! Seni kaçarken kim yakalayabildi?" sözlerinin ardındaki zihin dünyasına götürmekteydi. Bu yola sapsaydım muhtemelen fırtınaya bakalmaktan eseri tamamlayamayacaktım. Bir ikinci yol ise, büyük gürültüyle akan fırtınanın karşısında tuvalin boyutlarını ve bakış açımın darlığını da hesaba katarak her ne pahasına olursa olsun eseri izleyiciyle/okurla buluşturmaktı. Ben, dikkatli okurun asla gözünden kaçmayacak hataları, kusurları olan ikincisini seçtim; laf aramızda, şimdi bu tercihimden pek memnunum.

Manzara karşısında seçtiğim yer, tuvalin boyutu ve zihnim, esere kendiliğinden sınır çizilmesine neden oldu. Örneğin, 2018 sonu ve 2019 yılı iktidar-medya ilişkileri buraya dâhil edilmedi. Kitap bittiğinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı bir gazeteciyi, "Haddini bil, haddini! Bilmezsen haddini, bu millet patlatır enseni" sözleriyle tehdit etmemiş; 31 Mart 2019 Mahalli İdareler Genel Seçimlerine girecek bir partinin seçim reklamları ücreti ödenmesine rağmen ekranlarda yayımlanmamış; yine aynı seçimlerde Anadolu Ajansı seçim gecesi veri akışını durdurmamış, *Yeniçağ* yazarı evinin önünde saldırıya uğramamıştı. Hülasa ben eseri bitirdiğimde fırtına bütün kuvvetiyle sürmekteydi ve örneklerini çoğaltabileceğimiz bu gelişmeleri esere yansıtamadım. Burada okurun beni anlayacağını umut ediyorum.

Eleştiriye muhtaç bu kitap için birçok kişiye teşekkür borçluyum. Çalışmamda büyük bir özveri ve titizlikle bana yol gösteren, manevi desteğiyle her zaman yanımda olan Prof. Dr. Gökhan Atılğan'a müteşekkirim. Tez jürimde bulunan ve eleştirilerini esirgemeyen Prof. Dr. L. Doğan Tılıç, Prof. Dr. Mehmet Yetiş, Doç. Dr. Çağla Kubilay ve Doç. Dr. Mete Kaan Kaynar'a teşekkür ederim. Kitabın yazım sürecinde yaptığım hataları bıkmadan düzelten Mustafa Aksoy ve Pınar Yıldız'a hem dostlukları hem de yardımları nedeniyle minnet duyuyorum. Bu süreçte hep yanımda hissettiğim Eğitim ve Bilim Emekçileri Sendikası'na, aileme ve adlarını buraya sığdıramadığım emeği geçen herkese, tüm arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Fırtınanın yakın zamanda dinmesi dileğiyle, önsözümü Dostoyevski'nin sözleriyle bitiriyorum:

"... mademki bunu yazdım, artık varsın öyle kalsın! Şimdi gelelim asıl konuya..."

Vahdet Mesut Ayan

Ankara, 11 Mayıs 2019

GİRİŞ

Bu kitap, Türkiye medyasının 2002-2018 yılları arasında geçirdiği radikal dönüşüm üzerinedir. Hikâye, medyayı olduğu kadar Türkiye toplumunun yaşadığı süreci de anlatmaktadır; çünkü medya ile birlikte Türkiye toplumunun tüm parçaları 16 yıllık süreçte eşine az rastlanır bir değişim/dönüşüm yaşamıştır. Elinizdeki çalışma, bu değişimi, medyayı kalkış noktası kabul ederek sergilemeyi amaçlamaktadır.

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) iktidara gelmesiyle birlikte Türkiye'de medyanın mevcut siyasi ortamdan olumlu anlamda etkileneceği öne sürülmüş, *Yeni Türkiye* ile beraber iktidar-medya ilişkilerinin daha demokratik bir düzlemde ilerleyeceği iktidar tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Gelgelelim, iktidar-medya ilişkileri, zamanla baskının ve gücün egemen olduğu bir boyuta evrilmiştir. *Yeni Türkiye* ne medyaya, ne de toplumun diğer parçalarına yeni bir demokrasi anlayışı getirebilmiştir; aksine zorlama, tektipleşme, tekseslileşme, merkezileşme gibi özellikler medyaya ve topluma dayatılan özellikler olmuştur.

Tayfun Atay (2017a), *Yeni Türkiye*'yi konu edindiği bir yazısında *Yeni Türkiye* söyleminin "Eski mağdurluklardan şimdi mağrurluğa sıçramış, mazlum edebiyatından muktedirlik sanatına geçiş yapmış, zulmetten zulme yol tutmuş olmayı görmeme/göstermeme için bir göz bağı" olduğunu belirtir. Bu satırlardan hemen önce ise *Yeni Türkiye* söyleminin mevcut iktidar açısından "elinde her kapıyı açan bir mastır anahtar" işlevi gördüğü saptamasını yapar. Bu açıdan bakıldığında *Yeni Türkiye* söylemi,

iktidarın elinde gerçekten sihirli bir anahtardır; çünkü zamanla Türkiye'nin tüm toplumsal parçalarının geçirdiği süreçlere karşı yapılan demokratik muhalefetin sesini kısma işlevine sahiptir.

Yeni Türkiye'den bahsedebilmenin en önemli koşulu ise muhakkak "eski" olanın bir yerlerde var olduğunu kabul etmekten geçmektedir. Eski ile yeni arasına metafiziksel olarak çizilen çizgi, âdeta AKP'nin "demokrat" ya da kendi deyimiyle "muhafazakâr demokrat"¹ yönünü vurgulaması açısından önemlidir. Bu vurguya göre, eski olanın bütün karanlığına ve bütün baskıcı-totaliter yanına karşı, AKP ile beraber başlayan *Yeni Türkiye* dönemi, özgürlüklerin, demokrasinin, insan haklarının olabildiğince önünü açan; ceberut devletin sonunu getiren ve devletin toplumsal hayattan elini eteğini özgürlükler lehine çekeceği bir süreci kapsamaktadır. Peki, özellikle AKP'nin ilk döneminde kurtulmamız gerektiği vazedilen Eski Türkiye neydi? Hangi tarihsel toplumsal dinamiklere gönderme yapıyordu ve dahası "yeni"siyle kıyaslandığında acaba gerçekten bahsedildiği gibi miydi ya da daha öznel soracak olursak "yeni" olanda ne vardı da "eski" olan bu kadar kötüydü?

2019 Türkiye'sinden geriye, yani *Eski Türkiye*'ye bakarken onu idealleştirmek ya da bir şekilde kusursuz olarak tasvir etmek hatalı olacaktır. Elbette *Eski Türkiye*'de de yargı hiçbir zaman yürütmeden tam anlamıyla bağımsız olamamıştı; eğitim istenilen seviyede değildi; devletin kalıcı bir sağlık programı yoktu; yolsuzluklar vardı; ülke 1982 Anayasası'na göre yönetilmekteydi ve dolayısıyla 1982 Anayasası'nın kurumları hâlâ işbaşındaydı. *Eski Türkiye* böyle bir ülkeydi; ancak yine 2019'dan bakacak olursak yargı bağımsızlığının görece mevcut olduğu bir Türkiye'ydi. Cumhurbaşkanı'nın anayasal sınırlar içinde kalmaya hiç değilsen biçimsel olarak dikkat ettiği, yolsuzluk operasyonlarının belir-

1 Kavram, AKP iktidarının kuruluş dönemindeki siyasi bakış açısını göstermesi bakımından önemlidir. Yalçın Akdoğan'ın (2004) *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi* adlı kitabında Muhafazakâr Demokrasi, modern demokrasilerle İslam'da mevcut olan demokrasi anlayışının bir araya gelebileceğinin altını çizmektedir.

li bir düzeyde yapılabildiği bir ülkedydi. Dolayısıyla *Eski Türkiye* dediğimizde aslında biçimsel demokrasi kurallarının asgari de olsa, görünürde de olsa geçerli olduğu bir ülkeden bahsedilebiliyordu.

Eski Türkiye; hâkim sınıfları, devlet düzeni, toplumsal-siyasal geleneği, yaşam normları ve medya düzeniyle bir bütün oluşturmaktaydı. Bu bütünlük içerisinde medyanın tamamen bağımsız yayın yaptığını ileri süremeyiz. Medya o dönemde de iş çevreleriyle, siyasetle ve iktidarla sıkıca ilişkiliydi ve bu durum yayının politikalarına yansımaktaydı. Yine de o dönem medyanın siyaset ve toplumsal hayatla ilgili yaptığı yayınlar incelendiğinde kısmen de olsa editöryal bir bağımsızlıktan söz edilebiliyordu.²

AKP döneminin *Yeni Türkiye* söylemi, *Eski Türkiye*'nin bütünlüğünün zaman içinde geriletılarak bu yapının yerine yenisini kurmanın ve ülkenin kendisiyle birlikte yeniden inşa edilebileceğinin işaretlerini vermektedir. Nitekim böyle de olmuştur; AKP dönemiyle birlikte Türkiye toplumu siyaset, ekonomi, eğitim, sağlık ve diğer toplumsal parçalarda önemli değişim/dönüşümler yaşamıştır. Medya, bunların dışında kalmamış; toplumsal yapının önemli bir parçası olması nedeniyle *Yeni Türkiye*'nin uygulamalarından en fazla etkilenen uğraklarından biri olmuştur. Medya düzeni bu dönemde kurumsal yapısı ve söylemsel içeriği göz önüne alındığında *Yeni Türkiye*'nin âdeta metamorfoza uğramış bir parçasıdır. İşte bu kitabın konusu, AKP döneminde medyanın nasıl ve hangi biçimlerde metamorfoza uğratıldığıdır.

Anlattıklarımızdan da yola çıkarak bu çalışma bilimsel açıdan bazı zorluklar içermektedir; çünkü medya düzeni AKP iktidarı döneminde Türkiye'nin bütünselliği içinde baştan ayağa değişmiştir. 15 yılı aşan bir süre zarfında Türkiye toplumunun ve medyanın kapsamlı dönüşümü, iktidar-sermaye-medya ara-

2 Bu konudaki çalışmalar için ayrıca bkz. Derya Sazak (2017). *İtirazım Var İstanbul: İletişim Yayınları*; Ertuğrul Mavioğlu (2012). *Cenderedeki Medya-Tenceredeki Gazetecilik* İstanbul: İthaki Yayınları.

sında gelişen karmaşık ilişkiler ve son yıllarda ülkede bilgiye erişimde yaşanan zorluklar, medya konusunda inceleme yapacak araştırmacıların önünde yükselen engellerden bazılarıdır. Son yıllarda medya araştırmalarında ihmal edilen Marksist perspektif, kanımca bu engelleri aşma sürecinde araştırmacıyı biraz yoran ve fakat yolculuğun sonunda hedefine ulaştıran uzun ve kıvrımlı bir patika gibidir. Marksist bakış açısı, siyaset bilimi ve medya incelemelerinde, şeylerin maddi koşullarını ve sınıf ilişkilerini göz önünde tutarak değerlendirmeyi içermektedir ve bizim uzun ve kıvrımlı patikamız da buradan ilerlemektedir. Bu kitap, bu yolu katederek hem AKP'yi hem de AKP ile birlikte dönüşen Türkiye medyasını, sınıf ilişkilerini ve maddi koşulları göz ardı etmeden araştırmayı amaçlamaktadır.

Çalışma, Savran'ı (2014a) takip ederek AKP'nin iktidara gelmesinin ardındaki temel sebep olarak, gelişimine 1970'lerde başlayan, 1990'larda hız veren ve 2000'li yıllara geldiğinde Türkiye burjuvazisi içinde önemli bir fraksiyon haline gelen İslamcı burjuvaziye görmekte; Türkiye medyasının değişiminin de bu sınıf oluşumunun içinde aranması gerektiğini savunmaktadır: Hem medya ortamının mülkiyet ve kontrol ilişkilerinde, hem de medya çıktılarının ideolojik yaklaşımlarında 15 yılı aşan bu süreçte yaşanan kapsamlı değişim, sınıf çelişkilerinden ve Türkiye hâkim sınıflarının iç gerilimlerinden bağımsız düşünülemez.

1990'lı yıllarda finans kapital haline gelen ve 2000'li yıllarda sermaye birikimini artıran İslamcı burjuvazi, Türkiye'de Milli Görüş hareketinin ve daha sonra AKP'nin temsil ettiği siyasal İslam'ın önünü açarken (Tanyılmaz, 2014), siyasal İslam ile birlikte medyayı da dönüştüren önemli bir güçtür. Bu anlamıyla 1990'lı yılların ortalarında iktidara gelen ve Milli Görüş hareketinin temsil ettiği siyasal İslam ile 1990'larda finans kapital seviyesine yükselmiş İslamcı burjuvazi arasında birbirini besleyen diyalektik bir ilişki mevcuttur. Burjuvazi ve siyasal İslam arasında kurduğumuz bu ilişki, 2000'li yıllarla birlikte AKP'yi

de içine alan bir boyuta evrilmiştir. AKP, Türkiye hâkim sınıflarının içindeki çatlakta İslamcı burjuvazinin siyasi temsilcisidir (Savran, 2014a). Dolayısıyla siyaset kurumu olarak AKP'yi, siyasal İslam'ı veya medyayı incelemenin yollarından biri, feneri Türkiye burjuvazisinin son yıllarda gelişen fraksiyonuna tutmaktan geçmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konuya daha kapsamlı bir şekilde değineceğiz; şimdilik *Komünist Manifesto*'ya atıfla şöyle diyebiliriz: Türkiye siyasetinin ve medyasının dönüşümü, sınıf savaşmalarının ürünüdür; ancak bu savaşım işçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki mücadelede değil, yerini, hâkim sınıfların arasındaki çelişki ve gerilimlerde bulmuştur. Burjuvazinin Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği'nde (TÜSİAD) temsil olunan Batıcı-laik kanadı ile İslamcı kanadı arasındaki temel çelişkiler, medyayla birlikte genel olarak Türkiye toplumunun son yıllarda geçirdiği dönüşümün temel dinamiğidir. Bu değişimin maddi dünyayla ilişkisi olduğu kadar, siyaset, kültür, ideoloji gibi Türkiye toplumunun tüm alanlarıyla da ilişkili olduğunu belirtmeden geçemeyiz. Medyanın geçirdiği süreci, ancak yukarıdaki alanların her birinin dâhil edildiği bütüncül bir yaklaşımla çözümlerabiliriz. Marksist diyalektik ve Gramsci'nin geliştirdiği "tarihsel blok" yaklaşımı, içlerinde barındırdığı bütünsellik ve esneklikle Türkiye'de 15 yılda yaşanan kapsamlı gelişmeleri medya üzerinden anlamının anahtarı olacaktır.

AKP'nin medya politikalarının ve özellikle AKP'nin ikinci döneminde oluşan hükümet yanlısı medyanın incelenmesinde/analiz edilmesinde "tarihsel blok" kuramının kullanılmasının birden çok sebebi vardır. Öncelikle bu yaklaşım, toplumsal olanı anlamada ve bunu sorgulamada taşıdığı bütünsellik bakımından kullanışlıdır. Gramsci'nin kuramı, parçalar arası ilişkileri organik bir bütünlük şeklinde görmemizi sağlayacak ve parçaların birbirleriyle olan etkileşimini vurgulaması açısından da çalışmaya katkı verecektir. Organik bütünlüğü ve etkileşimi ön

planda tutabilen "tarihsel blok" kuramı, Türkiye'de AKP ile birlikte daha da karmaşık bir hâl alan iktidar-medya-sermaye ilişkilerini idealizme ve ekonomizme düşmeden bilimsel bir şekilde incelememizi olanaklı kılacaktır. Marksizm içinde uzun yıllardır tartışılan temel-üstyapı metaforunun bütünlüğüne ve etkileşimine vurgu yapan "tarihsel blok" yaklaşımı, temel-üstyapı, ekonomi-politika, rıza-zor, hegemonya-tahakküm ikiliklerini birlikte değerlendirirken aralarındaki diyalektik ilişkiyi de görmemizi sağlayacaktır. Kısaca, temel-üstyapı birlikteliğine vurgu yapan "tarihsel blok" kuramı (Macciocchi, 1977), bu nedenlerle medya çalışmalarında ve dolayısıyla iktidar-medya-sermaye ilişkilerini analiz etme sürecinde işlevseldir.

Belirtmek gerekir ki Gramsci, "tarihsel blok" kavramını, daha çok belirli tarihsel dönemdeki üretim tarzlarını ifade etmek için kullanmıştır. Ona göre, birbirinden farklı üretim tarzları, farklı blokları oluşturmaktadır. Feodalizmden kapitalizme geçiş, belli üretim tarzından diğerine geçiş olduğu için, bu süreç, bir tarihsel bloktan başka bir tarihsel bloka geçişi ifade etmiştir. Görüleceği üzere burada "tarihsel blok" kavramı soyut bir düzlemde kullanılmıştır. Biz ise bu kavramı, somut belirli tarihsel dönemleri belirtmek, aynı üretim tarzı içinde farklı toplumsal formasyonları ifade etmek üzere kullanıyoruz. Bu anlamda ve daha somut bir içerikte kullandığımız "tarihsel blok" kavramıyla, 2002'de AKP'nin iktidara gelmesini yeni bir toplumsal formasyona geçişin ilk adımı olarak okumakta, 2002 öncesi Türkiye'sini ise politik düzlemde "yerleşik tarihsel blok" olarak adlandırmaktayız. *Eski Türkiye'nin* temel yapısında Batıcı-laik burjuvazinin egemen olduğu, üstyapısında yer alan politik ve sivil toplum uğraklarında birbirinden farklı; lâkin Kemalist ideolojiye öyle veya böyle bağlı kişi ve kuruluşların bulunduğu düşünmekteyiz. Bu, içindeki çelişki ve gerilimlere rağmen temel ve üstyapının hem ekonomik hem de ideolojik/kültürel birlikteliğini gösterir ki, 2002 öncesi Türkiye'yi "yerleşik tarihsel blok" olarak adlan-

dırmamızın sebebi budur. 2002 sonrası oluşmaya başlayan *Yeni Türkiye*'de ise temel yapıda hâlihazırda var olan İslamcı burjuvazi gelişmiş ve buradaki egemenliği artmış, blokun üstyapıdaki alanlarında uygulanan İslamizasyon politikalarıyla hem temel hem de üstyapı AKP'ye uygun biçimde dönüşmeye başlamıştır. İşte AKP ile birlikte gerçekleşen sürece "kurulmakta olan tarihsel blok" dememiz de buradan ileri gelmektedir.

Bu hatırlatmayı yapıp, yaklaşımın ana hatlarına yeniden dönersek, Marx'ın çalışmalarında bulunan yapı-üstyapı metaforunun birlikteliği üzerinden inşa edilen "tarihsel blok"un iki ana çözümleme uğrağı mevcuttur. Temel ve üstyapı bu kuramın iki önemli bileşenidir. Yetiş'in bu iki uğrak ve uğrakların aralarındaki ilişkiye değindiği sözlerine kulak vermekte fayda var; zira aşağıdaki alıntı "tarihsel blok" yaklaşımının meramını ortaya koymaktadır:

Gramsci'nin "tarihsel blok" kavramı, bir yanda yapısal kertede ekonomik süreçlerin, öbür yandan da üstyapısal kertede siyasal kurumların, ideolojik oluşumların, inanç sistemlerinin ya da kültürel formların çözümlenmeye katılmasının zorunluluğunu anlatır. Gramsci, bu kavram aracılığıyla kökeni Marx'ın yapıtlarında bulunan yapı-üstyapı metaforunu mekanik-nedenselci olmayan bir bağlama yerleştirmeyi hedefler (Yetiş, 2009a: 137).

Gramsci'nin ekonomizm eleştirisi ve Croce'nin idealist yaklaşımının aşılması üzerine kurulu politik analiz olarak adlandırabileceğimiz "tarihsel blok" yaklaşımı, yapı ve üst yapının nedensel ilişkisinden ziyade, bu yapıların organik bütünlüğünü vurgular (Martin, 1998: 81-82). Böylece Gramsci, yapıları birbirinden keskin bir şekilde ayıran Croceci yaklaşımın ortaya çıkardığı problemlerin üstesinden "tarihsel blok" kuramı vasıtasıyla gelmiştir. Bu kuram yapıların bütünlüğünün altını çizmesi bakımından önemlidir (Morera, 1990). Nedensellikten ve indirgemeci yaklaşımın bakış açısından farklı bir temelde oluşturulan kuram, temel yapıda yaşanan herhangi bir değişimin

aynıyla üstyapıdaki uğraklarda görüleceği görüşünü temelden sarsmıştır. Gramsci, böylesi mekanik-nedenselci ilişkiyi rasyo-nel bulmadığını şu sözlerle dile getirmiştir: "Fakat ben, bir yapı değişime uğradıktan sonra ona tekabül eden üstyapıdaki bütün öğelerin de zorunlu olarak çökeceğini ileri sürebilecek insanların bulunduğuna inanmıyorum" (Gramsci, 2012: 242).

Marksizm çalışmaları açısından ufuk açıcı olan bu yaklaşım, yapıların birbirlerinden ayrılamayacağı gerçeğini ifade ederek temel yapının üstyapıya olan etkisini vurgularken, üstyapının ise temelin devindirici gücü olduğunu iddia eder. Bu bakış açısının getirdiği düşünsel pratik, genel olarak sosyal bilimlere, özel olarak da medya çalışmalarına önemli katkılar sunabilir. Medyanın günümüz toplumlarında ekonomik ve ideolojik işlevleri birlikte yürüttüğü ve hem temel yapıyla (ekonomik dinamikler), hem de üstyapının uğrakları olarak kabul edebileceğimiz ideoloji ve kültür alanlarıyla yakın ilişkisinin açığa çıkarılması, "tarihsel blok" yaklaşımının medya incelemelerine sunduğu katkılardan sadece biridir, diyebiliriz. Kapitalist toplumsal formasyonun tam göbeğinde bulunan medyayı salt temel ya da üstyapıdaki işlevleriyle incelemek önemli bir hatadır. Gramsci'yi takip ederek bu çalışma, tarihsel blokun temel ve üstyapısının organik bütünlüğünü savunurken, medyayı da bu bütünlüğün merkezinde konumlandırmaktadır.

Gramsci'nin yaklaşımına dönecek olursak, yukarıda "tarihsel blok" kuramının temel ve üstyapı olmak üzere iki önemli uğrağından bahsettik. Bununla birlikte kuramın üstyapısında yükselen iki önemli momenti de analiz etmekte fayda var. Gramsci'ye göre, üstyapının bu iki momenti sivil toplum ve politik toplumdur. *Hapishane Defterleri*'nde sivil toplum daha çok "özel" alanla; politik toplum ise devlet ve tahakküm ile ilişkilendirilmiştir (Gramsci, 1996). Bu iki alanı tarihsel blok içinde birbirlerinden mekanik şekilde ayrılmış olarak düşünmek kuramın temel tezi-ne aykırıdır; çünkü iki moment birbirlerinden ayrı yapılar değil-

dir, bunlar, birbirleriyle iç içe geçmiş uğraklardır. Texier (1982) de benzer şekilde politik toplum ve sivil toplum arasındaki dikotominin organik olmayan, aksine yöntembilimsel bir ayırım olduğunu ileri sürmüştür. Ayırımın yöntembilimsel olduğunu hatırlarsak, toplumsal olanın analizi daha gerçekçi yapılabilir; çünkü "somut tarihsel hayatta politik toplum ile sivil toplum bir bütündür" (Gramsci, 1996: 182). Bu bütünlük içinde Gramsci, sivil toplumdan yöntembilimsel olarak ayırdığı politik toplumun, üstyapı uğrağında daha çok tahakkümü temsil ettiğini ileri sürmüştür.

Politik toplumun Gramsci'de daha çok zor ve baskıyı temsil ettiğini ileri süren yazarlardan biri Steve Jones'tur (2006). Jones, politik toplum kavramının daha çok toplumun legal güç araçlarına sahip olan devleti işaret ettiğini belirtmektedir. Güç uğrağı, tarihsel blok için "işler yolunda" gittiği dönemde ortaya çıkmaktadır. Hegemonya sürecinin sekteye uğradığı ve yönetici sınıf için işlerin tersine döndüğü zaman politik toplum, baskı ve güç aygıtlarıyla sahne almaktadır. Bu anlamıyla politik toplum ya da dar anlamıyla devlet, egemen sınıfın ideolojik üstünlüğünü baskı ve zorlama yöntemleriyle güçlendirdiği tahakküm uğrağıdır (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 177; Buci-Glucksmann, 1980; Portelli, 1982). *Hapishane Defterleri*'nde devletin tahakkümle ilişkilendirilen yukarıdaki dar anlamının yanında, bütünselci geniş bir anlamı da mevcuttur. Gramsci'nin "entegral" terimini kullanarak açıkladığı bu geniş devlet kavramı, sivil ve politik toplumun, hegemonya ve tahakkümün ve bunlara karşılık gelen işlevlerin birliğine dayanır (Yetiş, 2009b: 134). Dolayısıyla, Gramsci'de devletin güce ve zora dayanan bir anlamı olduğu gibi, zor ve rızayı, tahakkümle hegemonyayı birlikte gören bir anlamının olduğu da ileri sürülmelidir. Yetiş'i takip ederek burada Gramsci'nin sözlerine kulak verelim:

Daima devletle hükümetin özdeşleştirilmesi üzerinde duruyoruz. Bu özdeşleştirme de aslında korporatif-ekonomik kuruluşun bir

tasarımından başka bir şey değildir; başka türlü söylersek "*civile*" toplumla, siyasal toplumun birbirine karışmış olmasıdır. Çünkü şuna işaret etmelidir ki, genel devlet tanımının içine "*civile*" toplum tanımına bağlanabilecek olan öğeler girer (şöyle denebilir ki, Devlet, siyasal toplum + "*civile*" toplum, yani zorlayıcı bir güce bürünmüş hegemonya) (Gramsci, 2007: 75).

Yukarıdaki alıntı, üstyapının iki uğrağından biri olan politik toplumun, sivil toplum ile kaynaşık doğasını göstermektedir. Bu, aynı zamanda Gramsci'nin analizindeki ayrımın, kapitalist toplumsal formasyonun üstyapısının çözümlenmesinde gerçekleştirilen soyutlamanın bir örneğidir. Sivil toplum-politik toplum ayrımında olduğu gibi, dar ve geniş (entegral) devlet tanımlamaları da bir yandan analitik-metodolojik düzeydeki ayrışmayı, öbür yandan nesnel-tarihsel gerçeklik düzeyindeki birliği yansıtmaktadır (Yetiş, 2009b: 134).

Politik toplum kavramıyla daha çok zoru vurgulayan Gramsci, sivil toplum kavramıyla da hegemonyanın kazanılıp sürdürüldüğü alanı kastetmektedir (Jones, 2006: 52). İdeolojik işlevleriyle sivil toplum, hegemonyayı da içinde barındırarak tarihsel blokun devindirici gücüdür. Üstyapı uğrağı olarak sivil toplum, içerisinde politik organizasyonları, dinî kurumları (cami, kilise vb.), eğitim sistemini, aileyi, medyayı ve hatta futbol takımlarını barındıran oldukça geniş bir alanı tanımlamaktadır (Jones, 2006: 32). İdeolojik ve kültürel hegemonya araçlarını kapsaması bakımından, ağırlıklı olarak zorlama ve baskı işlevleriyle betimlenen devlet uğrağından farklılaşan sivil toplum, kapitalist toplumsal formasyonda egemenlik ilişkilerini yeniden üretmesi açısından oldukça önemlidir (Halifeoğlu ve Yetiş, 2013: 178).

Hapishane Defterleri'nin uğraklar arasındaki metodolojik ayrımları, başka tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin Bobbio (1979), sivil toplumu tamamen üstyapısal bir uğrakta görürken; Texier (1982), sivil toplumun sadece biçim olarak üstyapıda, içerik olarak ekonomik ve toplumsal alanda olduğunu ileri

sürmektedir. Gramsci'nin bütüncül yaklaşımı düşünüldüğünde bu çalışma da Texier'i takip ederek ikinci yorumu benimsemiştir. Tarihsel blok içerisinde tüm uğrakların birbirleriyle etkileşim hâlinde olduğunu belirten Texier'in sivil toplum hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

"Sivil toplum" çerçevesinde yer alan üstyapısal etkinliklerin biçimi, kuşkusuz ideolojiktir, ama içerikleri ekonomik ve toplumsaldır ve hegemonyanın fethi için savaşım da erklığın fethi için bir savaşımdır. Gerçek gerçeklik içinde sivil toplumla politik toplum, işte bu nedenle özdeşler (Texier, 1982: 78).

Yukarıdaki açıklama, sivil ve politik toplumu ve maddi temeli birbirleriyle ilişkilendirmesi açısından önemlidir. Gramsci'nin soyutlama yöntemi ile ayırdığı uğrakların gerçek hayatta bu kadar net şekilde birbirinden kopmadığına yukarıda değinmiştik. Politik toplum ve sivil toplumun kapitalist toplumsal formasyondaki karmaşık ilişkiler ağı içindeki bütünselliğine Halifeoğlu ve Yetiş (2013: 181-82) de değinmiştir. Yazarlara göre, Gramsci, *Defterler*'de öncelikle sivil ve politik toplumu birbirinden ayırır, daha sonra bu uğrakları, "Devlet sadece hükümet aygıtı değil, aynı zamanda hegemonyanın ya da sivil toplumun 'özel' aygıtı anlamına da gelmektedir" (Gramsci, 2012: 249), sözleriyle birleştirir. Üçüncü ve son aşamada ise, sivil toplum ve politik toplum arasındaki ilişki, daha da ileri götürülerek Gramsci'nin "sivil toplum ve devletin bir ve aynı şey olduğu" (1971: 160), sözleriyle özdeşleştirilir.

Bu özdeşleştirmeye rağmen Gramsci'nin soyutlamaları, genel hatlarıyla sivil toplumu diyalektik bir ilişkiyle bağlandığı politik toplum ve temel yapıdan, ideolojik ve kültürel işlevleri yerine getirmesiyle ayırmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, Gramsci için sivil toplum, tarihsel blokta incelenmesi gereken en önemli alanlardan biridir; çünkü sivil toplum, içinde barındırdığı ideolojik işlevle hem üstyapının hem de temel yapının yeniden üretilme-

sini sağlamaktadır. "Tarihsel blok" kuramı sivil toplum-politik toplum gibi yöntemsel ayrımları diyalektik ve etkileşim hâlinde görmemizi sağlar. Bu kitap içinse, Türkiye'de iktidar-medya ilişkilerinin ekonomiden ve toplumsal diğer parçalardan bağımsız olmadığını kavramamıza yardım eder. Türkiye'de iktidar-medya ilişkilerinin temel yapı, sivil toplum ve de politik toplumla bağlantılarının olduğu düşünülürse, Gramsci'nin kuramının çalışma için önemi ortaya çıkar.

Tüm bunlardan yola çıkarak diyebiliriz ki bu çalışma, "tarihsel blok" kuramı üzerinden AKP-medya ilişkilerini konu edinmektedir. Dolayısıyla çalışma, "tarihsel blok" kuramının organik ve diyalektik bakış açısının sağlamış olduğu olanaklar çerçevesinde, Türkiye'de AKP-medya ilişkilerini eleştirel bir perspektifle değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, AKP'nin 15 yılı aşan iktidar sürecinde medya ile ilişkileri incelenirken Türkiye'de cumhurbaşkanlığı, yargı ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK), politik toplumun unsurları olarak; sivil toplum ve düşünce kuruluşları, üniversiteler ve medya sivil toplum uğrağında değerlendirilecektir. Medyanın yukarıda tarihsel blok içerisinde tüm alanlarla ilişkili olduğunu belirtmiştik. Medyayı burada sivil toplum uğrağında değerlendirmemizin temel nedeni, Gramsci'nin soyutlamalarına bağlı kalma amacı ve *Hapishane Defterleri*'ndeki düşünceleridir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde görüleceği üzere, AKP'nin medya politikaları sivil toplum başlığı altında incelenmiştir. Kitabın böyle bir seyir izlemesi, medyayı, temel yapıdaki ya da politik toplumdaki işlevlerinden/bağlarından koparmamaktadır; bilakis bu yöntem, soyutlama esnasında Türkiye medyasının AKP ile birlikte geçirdiği değişim/dönüşümü daha açık bir şekilde anlama kaygısından ileri gelmiştir. Gramsci'nin orijinal metinlerinde medyayı (basını) ideolojik cepheyi koruyan, savunan ve geliştiren organizasyonun en önemli parçası olarak gördüğü açıktır. Aşağıdaki pasaj, Gramsci'nin medyaya bakışını göstermesi açısından önemlidir:

... teorik veya ideolojik "cephe"nin koruduğu, savunduğu, ve geliştirdiği düşünülen somut organizasyon. Bunun en kayda değer ve dinamik kısmı genel olarak basındır: Yayınevleri (örtülü ve açık bir programı olan ve belli bir akımı destekleyen); politik gazeteler; her tür yayın, bilimsel, edebî, filolojik, popüler vs.; dinî yayınlar da dâhil olmak üzere farklı dergiler (Gramsci, 1996: 52-53).

Sivil toplum ve politik toplum uğraklarının Türkiye'deki özgülüğünün kitapta nasıl kavrandığını belirtmiş olduk. Şimdi de, sendikalar, meslek örgütleri, sermaye grupları ve genel olarak ekonomi dünyasının tarihsel blokun temel yapısında konumlandırıldığını vurguluyoruz. Bu ayrımların da tamamen yöntembilimsel olduğunu, gerçek hayatta kurum ve kuruluşların tarihsel blok içinde birden fazla uğrakla ilişkili olduğunu hatırlatmak faydalıdır.

Mevcut çalışmada, tarihsel blokun tüm uğraklarıyla ilişkili gördüğümüz hegemonya kavramını kültürel ve ideolojik yönetim olarak tanımlıyoruz. Dolayısıyla hegemonya, kabaca içerisinde zor ve baskıyı barındıran tahakkümün karşısında yer almaktadır, diyebiliriz.³ Soyutlama sürecinde hegemonya, hem mevcut çalışmada hem de Gramsci'nin çalışmalarında daha çok sivil toplum alanının bileşeni olarak kabul edilmiştir. Tahakküm ise zamanla hegemonyasını kaybeden iktidarın politik toplum üzerinden kurduğu güç ve baskıya gönderme yapmaktadır. Kavramların bu anlamlarına göre, 15 yıllık iktidarında AKP'nin, hegemonya-tahakküm arasında salındığını görebilmekteyiz. Buna göre, 2002 yılında iktidara gelen AKP'nin toplum ve daha özel düzeyde medya üzerinde tek ve belirleyici bir toplumsal stratejisi olmadığı düşünülmektedir; zira AKP'nin stratejileri küresel sebepler ve ülke gündeminin yarattığı toplumsal koşullar nedeniyle hegemonya-tahakküm

3 Hegemonya-tahakküm arasında kurulan ikilik tamamen yöntembilimseldir. Gerçekte hegemonyanın içerisinde tahakküm; tahakkümün içerisinde hegemonya bulunmaktadır.

İktidarın ikinci döneminde, yerleşik tarihsel blok karşısında kazandığı mevziler, AKP'nin devlet düzeyinde karşılaştığı dirençleri kırmasının yolunu açmış, bu ise iktidarın ilk dönemle kıyaslandığında toplumsal stratejilerinde değişikliğe gitmesinin koşullarını oluşturmuştur. 2008-2013 yılları arasında iktidar, rıza devşirme stratejisinin yanında zor kullanmaya da başlamış ve ikinci dönemde hegemonya-tahakküm ilişkisi ilk dönemle kıyaslandığında daha dengeli bir görünüm sergilemiştir.

İktidarın toplumsal stratejisinin değişimine paralel olarak medyada uygulanan taktiklerin de değişikliğe uğradığını düşünmekteyiz; çünkü gazetecilerin kovulması, geri plana itilmesi ve ileride hükümet yanlısı medya olarak adlandırılacak medya organlarının kurulması bu döneme denk gelmiştir. Bu dönemde Başbakanlığa bağlı Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) etkin bir şekilde kullanılarak medya kuruluşlarının sahiplik yapısı hükümet yanlısı patronlar lehine değiştirilmiştir (Saran, 2014: 369). TMSF, âdeta dönemin Çiçikov'u⁴ olmuştur. Hatırlanacağı üzere Çiçikov'un özelliği, ölen canları toplaması ve canlar üzerinden elde ettiği devlet teşviki ile zenginleşmesiydi. TMSF, Çiçikovvari bir yöntemle önce medya kurumlarının ruhlarını çıkarmış, sonra onlara yeni bir ruh üfleyerek kuruluşları hükümete devretmiştir. Yani iktidar, TMSF eliyle önce belirli medya kuruluşlarına el koymuş; sonra bu kuruluşları AKP'ye yandaş sermaye gruplarına devrederek yine iktidar yanlısı bir zemine çekmiştir. Böylece önce ruhları çıkarılan medya kuruluşları hükümet yanlısı sermaye gruplarıyla yeniden diriltilmiştir; fakat Çiçikov'un hükümet lehine işlevleri sınırlı kalmıştır. AKP'nin ilk ve ikinci döneminde yaratmaya koyulduğu iktidar yanlısı medya, temel yapı, sivil ve politik toplum merkezli krizlerin doğmasına engel olamamıştır. Biraz daha ileri gidecek olursak şöyle de diyebiliriz: İktidar yanlısı medya, bu krizlere engel olamadığı

4 N. Vasilyevič Gogol'un 1842'de tamamladığı, dönemin Rusya'sındaki toplumsal durumun ve bürokrasinin eleştirildiği *Ölü Canlar* adlı eserinin başkahramanı.